

Shahid Bahonar
University of Kerman

Journal of Iranian Studies

ISSN: 1735 - 0700

Journal of Iranian Studies

Thematic Analysis and Classification of Scholarly Studies on Thousand and One Nights (Based on Printed Publications up to 2021)

Simin Bakhtiary Monfared ¹ | Najmeh Dorri ^{2✉} | Gholamhossein

Gholamhosseinzadeh ³ Farideh Davoudimoghaddam ⁴

1. Doctoral student, Persian Language and Literature Department, Tarbiat Modares University of Tehran, Tehran, Iran.

E-mail Simin_bakhtiary@modares.ac.ir

2. Corresponding author, Persian Language and Literature Department, Tarbiat Modares University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: n.dorri@modares.ac.ir

3. Master, Persian Language and Literature Department, Tarbiat Modares University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: gholamho@modares.ac.ir

4. Associate Professor, Persian Language and Literature Department, Shahid University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: davoudy@shahed.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 2024 October 17
Received in revised form 2024
November 5
Accepted 2024 November 20
Published online 2025 June 22

Keywords:

One Thousand and One
Nights,
Thematic Classification,
Criticism and Analysis
of Fiction literature,
Popular Fiction literature.

ABSTRACT

Purpose: Any work that has been more popular over the years and has been in the mind and language of people for a longer period of time; Accordingly, it will be a suitable platform for conducting wide and diverse studies and researches. This category of diversity and breadth often causes confusion for later researchers. One Thousand and One Nights is one of the most important works in the world, which has always been followed since its creation and is unique in terms of its influence on subsequent works.

Method and Research: In this research, an attempt has been made to Descriptive-analytical method and using library research, relevant scientific researches are first counted and then categorized and analyzed based on the topic. The classification of researches has been done by taking into account the historical course and with regard to related and interdisciplinary fields, focusing on Persian literature, and it can provide a clear picture of the course of study and research in this subject for the use of researchers.

Findings and Conclusions: Mother researches have a basic and reference role and other researches in the main sections are considered their debtors. The period under investigation is the last hundred years until the end of 1400. into subsets.

Cite this article: Bakhtiary Monfared, Simin., Dorri, Najmeh, Gholamhosseinzadeh, Gholamhossein & Davoudimoghaddam, Farideh. (2025). Thematic Analysis and Classification of Scholarly Studies on Thousand and One Nights (Based on Printed Publications up to 2021). *Journal of Iranian Studies*, 24 (47), 1 -25. <http://doi.org/10.22103/jis.2024.24223.2662>

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jis.2024.24223.2662>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Any work that has been more widely accepted over time and has been in the minds and languages of the people for a longer period of time will therefore be a suitable platform for conducting extensive and diverse studies and research. This very category of diversity and breadth often leads to confusion among recent researchers. Because it is not possible to choose and focus on a specific topic among this diversity. Researchers may also face confusion regarding prioritizing topics, research methods, and data analysis. "One Thousand and One Nights" is one of those comprehensive and complete works that meets all the needs of a person interested in stories. This work is one of the most important and noteworthy works around the world, which has always been considered and followed since its inception, and is unique in terms of its influence on subsequent works. The widespread popularity of One Thousand and One Nights indicates its importance in the formation of a global literary tradition. The importance of One Thousand and One Nights requires that its place in Persian fiction be determined and then the question be answered as to what dimensions have caused One Thousand and One Nights to influence world fiction.

Methodology

In this study, an attempt has been made to first identify and then classify, critique, and analyze relevant scientific research using a descriptive-analytical method and library research. The classification of research has been carried out by considering the historical course and with regard to related and interdisciplinary fields, focusing on Persian literature. This study has a flow-based and typological approach and has used study methods, narrative structure, historical genealogy, and intertextual relations in a combined manner and according to the case and type of need. We hope that this effort can provide a clear picture of the study and research trajectory in this subject for the use of researchers. The classification of research not only clarifies their historical development, but also saves researchers from confusion and helps enrich other research.

Discussion

The popularity of One Thousand and One Nights has led to many studies in various fields and styles being conducted on it. However, since the present study is an academic study and we had to limit the scope of the study in order to be able to delve

deeper, we had to limit ourselves to scientific research articles and books among all the studies conducted on One Thousand and One Nights, and we left out other conference papers, theses, dissertations, etc. The time period under review is the last one hundred years until the end of 1400. Finally, we classified the one hundred selected scientific research works into five major categories. These are: parent studies, structural-narrative studies, content studies, interdisciplinary studies, and comparative studies.

Conclusion

The mother studies play a fundamental and reference role, providing the basic framework, and other studies are considered to be indebted to them in the main sections. In fact, other categories are considered to be influenced and indebted to these basic studies. Structural-narrative studies analyze how narratives are constructed in narrative discourse and are important for them in issues such as: the morphology of stories, characterization, structural differences in different translations of One Thousand and One Nights, and the aesthetic elements of the stories. Interdisciplinary studies reflect the integration of methods and insights from different disciplines that strengthen innovative approaches and practical applications. In

these studies, the fields of art, film, theater, and cinema constitute the most interdisciplinary studies with One Thousand and One Nights. Both in Iran and in other countries, many films and plays based on the stories of One Thousand and One Nights have been made and shown on the screen. Of course, it is predicted that in the future, One Thousand and One Nights will be most influential in this field as well as in the field of computer games. Another field that is of great importance in interdisciplinary studies with One Thousand and One Nights is the field of therapy, especially psychotherapy. Many studies have been written under the influence of One Thousand and One Nights on the topic of story therapy, which is predicted to have more specialized growth and progress in the future. Ultimately, interdisciplinary approaches can add to the richness of research and provide the basis for examining new and fascinating dimensions of the works. This can help researchers create new ideas and deeper insights in the complex and multidimensional world of popular works. In comparative research, the relationships of influence and influence, and the pre-textual and inter-textual relationships of the work were considered. At this stage, the genealogical discussions that have been conducted on the sources and roots of the stories of One Thousand and One Nights were analyzed and reviewed. In this section, the research findings have been compared and analyzed, and this has made some of the less visible and hidden features of One Thousand and One Nights to be revealed. In these studies, the reasons for the influence of One Thousand and One Nights on world literature can be achieved. And also, the works that One Thousand and One Nights has been influenced by can be identified. Also, comparing and examining similar works that have been welcomed at different times can provide a suitable platform for creating new connections between phenomena and critical thinking. Research related to comparative, structural-validity, content and interdisciplinary analyses have been allocated the highest to lowest frequency, respectively, and each is divided into subgroups. Also, comparative research is the most dynamic and attractive, and the interdisciplinary subgroup is the most recent and practical research.

طبقه‌بندی و تحلیل موضوعی پژوهش‌های مرتبط با هزارویک‌شب

(براساس پژوهش‌های چاپی فارسی تا پایان ۱۴۰۰)

سیمین بختیاری^۱ ID، نجمه دری^۲ ID، غلامحسین غلامحسین‌زاده^۳ ID، فریده داوودی مقدم^۴ ID

۱. دانشجوی دکتری، بخش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت مدرس تهران، تهران، ایران. رایانامه: Simin_bakhtiary@modares.ac.ir

۲. نویسنده مسئول، دانشیار، بخش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت مدرس تهران، تهران، ایران. رایانامه:

writer: n.dorri@modares.ac.ir

۳. استاد، بخش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت مدرس تهران، تهران، ایران. رایانامه: gholamho@modares.ac.ir

۴. دانشیار، بخش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شاهد تهران، تهران، ایران. رایانامه: davoudy@shahed.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله:	زمینه/هدف: هر اثری که در طول دوره‌ها با استقبال بیشتری مواجه شده و مدت‌زمان بیشتری در ذهن و زبان مردم ساری و جاری باشد؛ به تبع آن بستری مناسب برای انجام مطالعات و پژوهش‌های گسترده و متنوع خواهد بود. همین مقوله تنوع و گستردگی، اغلب سردرگمی پژوهشگران متأخر را به دنبال دارد. هزارویک‌شب از جمله آثار بسیار مهم و مورد توجه در سراسر جهان است که از زمان پیدایش همواره مورد توجه و تتبع بوده‌است و از حیث تأثیرگذاری در آثار بعد از خود منحصربه‌فرد است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۲۶	روش/رویکرد: در این پژوهش تلاش شده تا با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از تحقیقات کتابخانه‌ای، پژوهش‌های معتبر علمی مرتبط، ابتدا احصا و سپس براساس موضوع دسته‌بندی و نقد و تحلیل شوند. طبقه‌بندی پژوهش‌ها با در نظر گرفتن سیر تاریخی و با توجه به حوزه‌های مرتبط و بینارشته‌ای، با محوریت زبان فارسی انجام گرفته است و در تلاش است تصویر روشنی از خط سیر مطالعاتی و پژوهشی را در این موضوع، برای استفاده پژوهشگران ارائه دهد.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۸/۱۵	یافته‌ها/نتایج: در این جستار یک‌صد اثر علمی - پژوهشی منتخب بررسی شده در پنج کلان دسته، طبقه‌بندی شده‌اند که عبارت‌اند از: پژوهش‌های مادر، ساختاری - روایی، محتوایی، بینارشته‌ای و تطبیقی. پژوهش‌های مادر نقش زیربنایی و مرجع دارند و پژوهش‌های دیگر در بخش‌های اصلی، وامدار آن‌ها محسوب می‌شوند. بازه زمانی مورد بررسی، یک‌صد سال اخیر تا پایان ۱۴۰۰ است. پژوهش‌های مرتبط با تحلیل‌های تطبیقی، ساختاری - روایی و محتوایی و بینارشته‌ای به ترتیب از بیشترین تا کمترین بسامد را به خود اختصاص داده‌اند و هرکدام به زیرمجموعه‌هایی تقسیم می‌شوند. همچنین پژوهش‌های حوزه تطبیقی جذاب‌ترین و زیرگروه بینارشته‌ای جدیدترین و کاربردی‌ترین پژوهش‌ها را تشکیل می‌دهند.
کلیدواژه‌ها:	
هزارویک‌شب،	
طبقه‌بندی موضوعی،	
نقد و تحلیل ادبیات داستانی،	
ادبیات داستانی عامه	

استناد: بختیاری، سیمین؛ دری، نجمه؛ غلامحسین‌زاده، غلامحسین؛ داوودی مقدم، فریده (۱۴۰۴). طبقه‌بندی و تحلیل موضوعی پژوهش‌های مرتبط با

هزارویک‌شب (براساس پژوهش‌های چاپی فارسی تا پایان ۱۴۰۰). *مجله مطالعات ایرانی*، ۲۴ (۴۷)، ۲۵-۱.

<http://doi.org/10.22103/jis.2024.24223.26620>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه شهید بهشتی تهران.

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه شهید بهشتی تهران.

۱. مقدمه

۱-۱. بیان مسأله

داستان‌های کهن در بین همه اقوام و سرزمین‌ها از دیرباز وجود داشته است. نحوه انتقال آن‌ها در ابتدا اغلب شفاهی بوده، بعدها در اثر احساس نیاز به کتابت، برای مصون ماندن از نابودی و فراموشی، فرهیختگان و اندیشمندان هر عصر وظیفه خطیر مکتوب کردن آن‌ها را برعهده گرفتند. یکی از این مجموعه داستان‌های کهن، هزارویک‌شب است. در مورد این اثر مقاله‌ها و تحقیق‌های متعددی در سطوح مختلف و با موضوعات و رویکردهای متفاوت نوشته شده است. برای رهایی از بی‌سامانی، پرهیز از دوباره‌کاری و استفاده بهینه از پژوهش‌های مختلف انجام شده، بهترین راه، تفکیک و طبقه‌بندی پژوهش‌هاست. برای انجام این کار، نخست لازم است که تمام پژوهش‌های فارسی مرتبط با این اثر در صدسال اخیر مطالعه شوند و مورد نقد و تحلیل و بررسی قرار گیرند تا بتوان آن‌ها را در گروه‌های مختلف قرار داد. این نقد و تحلیل و طبقه‌بندی، برای آسان‌شدن کارهای پژوهشی بعدی، بسیار لازم و ضروری است. در واقع، همه آثار برجسته که همواره مورد علاقه و توجه پژوهشگران بوده‌اند، نیازمند این طبقه‌بندی هستند تا پژوهش‌های بعدی، جهت‌دار و هدفمند تولید شوند و پژوهشگران بدانند به کدام عرصه‌ها پرداخته نشده و یا هنوز نیازمند بررسی و تحلیل بیشتر است. همان‌طور که در مورد آثار بزرگی چون شاهنامه فردوسی و مثنوی مولوی این طبقه‌بندی تحلیلی، صورت گرفته است.

۱-۲. پیشینه تحقیق

آثاری از قبیل هزارویک‌شب که در واقع، نقطه عطف هستند و چند بُعدی محسوب می‌شوند، جای آن دارد که به صورت یک پژوهش تکنگارانیه مورد بررسی قرار بگیرند. براساس جستجوهای که صورت گرفته، تا کنون در هیچ کتاب، مقاله و پایان‌نامه‌ای، پژوهش‌های مرتبط با این اثر در صدسال اخیر مورد نقد و تحلیل و طبقه‌بندی قرار نگرفته‌اند. اما برخی تلاش‌های انجام شده به شرح زیر است: جلال ستاری (۱۳۶۸) در کتاب «افسون شهرزاد»، نظرات متقدمین را درباره منشأ و اساس داستان‌های هزارویک‌شب بررسی کرده است؛ ولی در مورد پژوهش‌های صدسال اخیر تنها مصطفی حسینی، در همایش ملی هزارویک‌شب (۱۳۹۶)، در اثری تحت عنوان «کتاب‌شناسی هزارویک‌شب» تلاش کرده تا تمام پژوهش‌های مرتبط با هزارویک‌شب را در یک جا جمع‌آوری و معرفی کند؛ ولی در این اثر فقط به ذکر نام آثار بسنده شده و هیچ بررسی و تحلیل و طبقه‌بندی‌ای صورت نگرفته است. نقد و تحلیل و طبقه‌بندی پژوهش‌های مرتبط با هزارویک‌شب می‌تواند راهگشای جامعه علمی در آینده باشد و به آیندگان کمک کند که بتوانند با مراجعه به این پژوهش، اطلاعات جامع و روشنی از پژوهش‌های صورت گرفته در این حوزه به دست آورند. البته لازم به ذکر است که تمرکز ما بر روی پژوهش‌های فارسی بوده است و پژوهش‌هایی که به زبان‌های دیگر انجام شده‌اند، مجال دیگری می‌طلبند که خارج از ظرفیت این پژوهش است.

۱-۳. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش، یک پژوهش نظری و بنیادی است که ابتدا با روش توصیفی - تحلیلی، یک‌صد پژوهش مرتبط با هزارویک‌شب، اعم از مقالات علمی پژوهشی و کتاب‌ها، احصا شدند و سپس براساس معیارهای در نظر گرفته شده، آن‌ها را طبقه‌بندی و تحلیل کردیم. این پژوهش بر آن است که به پرسش‌های زیر پاسخ دهد:

۱- پژوهش‌های انجام شده دربارهٔ هنر/رویک‌شب در چه حوزه‌هایی هستند؟

۲- چگونه و بر چه اساسی می‌توان پژوهش‌های موجود را طبقه‌بندی و ارزیابی کرد؟

هدف این جستار، نشان دادن بخش‌های پژوهشی مسکوت مانده و معرفی مقوله‌هایی است که در مورد آن‌ها پژوهشی صورت نگرفته است. سعی ما بر این است که جایگاه هنر/رویک‌شب را در مطالعات ادبی نشان دهیم و چشم‌اندازهای متنوعی را برای تحقیق و پژوهش‌های آینده در اختیار علاقه‌مندان قرار دهیم. برای نمونه نگرانی دربارهٔ پژوهش‌های تکراری و خلاصه‌نویسی‌های موجود می‌تواند به بهبود روش‌های پژوهش در این حوزه بینجامد و پژوهشگران را به سمت نوآوری و کشف‌های جدید سوق دهد. طبقه‌بندی پژوهش‌های تطبیقی و بینارشته‌ای می‌تواند به گسترش دامنهٔ مطالعات و ایجاد ارتباطات جدید با دیگر حوزه‌های ادبی و فرهنگی منجر شود. همچنین طبقه‌بندی این دسته از پژوهش‌ها، ظرفیت‌های نمایشی هنر/رویک‌شب را آشکار می‌سازد و به‌ویژه در حوزهٔ سینما و تئاتر می‌تواند منجر به تولید آثار جدید و تقویت ارتباطات فرهنگی شود.

۱-۴. یافته‌ها / نتایج

در این جستار یک‌صد اثر علمی - پژوهشی منتخب بررسی شده در پنج کلان دسته، طبقه‌بندی شده‌اند که عبارت‌اند از: پژوهش‌های مادر، ساختاری - روایی، محتوایی، بینارشته‌ای و تطبیقی. پژوهش‌های مادر نقش زیربنایی و مرجع دارند و پژوهش‌های دیگر در بخش‌های اصلی، وامدار آن‌ها محسوب می‌شوند. بازهٔ زمانی مورد بررسی، یک‌صد سال اخیر تا پایان ۱۴۰۰ است. پژوهش‌های مرتبط با تحلیل‌های تطبیقی، ساختاری - روایی و محتوایی و بینارشته‌ای به ترتیب از بیشترین تا کمترین بسامد را به خود اختصاص داده‌اند و هرکدام به زیرمجموعه‌هایی تقسیم می‌شوند. همچنین پژوهش‌های حوزهٔ تطبیقی جذاب‌ترین و زیرگروه بینارشته‌ای جدیدترین و کاربردی‌ترین پژوهش‌ها را تشکیل می‌دهند.

۲- بحث و بررسی

وجود داستان‌های متعدد با ریشه‌هایی از فرهنگ‌ها و ملیت‌های مختلف هنر/رویک‌شب را تبدیل به یک اثر ارزشمند جهانی کرده است. «هنر/رویک‌شب، مجموعه‌ای است که به دست کتاب و نویسندگان گمنام نگارش یافته است. تعیین تاریخ تألیف دقیق برای داستان‌های هنر/رویک‌شب ممکن نیست. زیرا هنر/رویک‌شب یک نویسنده ندارد؛ بلکه در اسلوب نگارش آن اثر فرهنگ‌ها و لهجه‌های مختلف بومی و محلی نمایان است و کاتبان و محرران و نسخ‌ساز، بسیاری، لهجه‌های محلی خود را به هنگام نگارش کتاب به کار برده‌اند. در واقع، هر قصه از قصه‌های هنر/رویک‌شب تاریخ تألیف و تنظیمی جداگانه دارد که برای بازیافتش باید در متن هر قصه نشانه‌هایی برای تاریخ‌گذاری به دست آورد.» (ستاری، ۱۳۶۸: ۹۷-۹۸).

مؤلفه‌هایی در هنر/رویک‌شب وجود دارد که خاص این اثر سترگ است و در دیگر داستان‌های عامه یا وجود ندارد یا اگر وجود دارد، عنصر غالب نیست؛ از جمله این‌که به دلیل داشتن مؤلفه‌های خاص و منحصر به فرد، در حوزه‌های مختلف هنر، سینما، ترجمه، زبان‌شناسی و ادبیات مورد واکاوی و پژوهش علاقه‌مندان قرار گرفته است. در بین تمام این حوزه‌ها و رشته‌های مختلف پژوهش‌های مرتبط با زبان فارسی دستهٔ وسیعی را تشکیل می‌دهند که در بینشان انواع مختلفی از پژوهش‌ها دیده می‌شود.

هنر/رویک‌شب بسیار جامع‌الاطراف است و اثری متنوع محسوب می‌شود. بی‌شک اثری با دارا بودن این میزان از تنوع موضوعی، پژوهش‌هایی به مراتب چند بُعدی و مطالعاتی چندجانبه را به دنبال خواهد داشت. ضمن این‌که این پژوهش‌ها نیز یک‌سان و هم‌سنگ نیستند. تحقیقات جامعی که تمام ویژگی‌های بوطیقای و داستانی هنر/رویک‌شب

را، تحلیل کرده باشند، انگشت شمارند؛ تعداد زیادی از پژوهش‌ها بر معرفی یک بُعد از ابعاد هزارویک‌شب متمرکز شده‌اند. به طور مثال، بعضی پژوهش‌ها فقط ساختار و نوع روایت داستان‌ها را تحلیل کرده‌اند و گروهی دیگر، بن مایه‌های پر تکرار موجود در داستان‌ها را مورد بررسی قرار داده‌اند.

۱-۲. طبقه‌بندی پژوهش‌های مرتبط با هزارویک‌شب

برای تحلیل، بررسی و طبقه‌بندی ۱۰۰ پژوهش منتخب یکی از دشواری‌های کار این بود که بعضی از مقالات مورد بررسی تنوع موضوعی داشتند و قراردادن آن‌ها ذیل یک طبقه امکان‌پذیر نبود. از این‌رو، ناگزیر با در نظر گرفتن انعطاف‌پذیری بیشتر در طبقه‌بندی در برخی موارد هم‌پوشانی طبقات اصلی یا فرعی را متذکر شدیم.

در نهایت پژوهش‌ها را در پنج کلان‌دسته طبقه‌بندی کردیم، با ذکر این نکته که هر یک از این طبقه‌بندی‌های کلی، خود شامل طبقه‌بندی‌های جزئی دیگری هم خواهد بود:

- ۱- پژوهش‌های مادر ۲- کلان‌دسته ساختاری - روایی ۳- پژوهش‌های تطبیقی - مقایسه‌ای ۴- پژوهش‌های محتوایی ۵- پژوهش‌های بینارشته‌ای.

۱-۱-۲. پژوهش‌های مادر

منظور از پژوهش‌های مادر آثاری است که ویژگی‌های کلی هزارویک‌شب را بررسی کرده‌اند. این پژوهش‌ها اغلب از نظر زمانی متقدم هستند و دست‌مایه پژوهش‌های بعدی قرار گرفته‌اند. به همین جهت، جایگاه رفیعی دارند که آن جایگاه در حکم «مادر و ریشه» برای دیگر پژوهش‌ها محسوب می‌شود. بیشتر آثار این کلان‌دسته، بخشی از پژوهش خود را به پیشینه فرهنگی هزارویک‌شب اختصاص داده‌اند. در این بخش این موضوع مطرح شده که ریشه هزارویک‌شب و قصه‌های آن به کدام فرهنگ و مرز جغرافیایی مربوط می‌شود؟ از قدمایی همچون جلال ستاری و علی‌اصغر حکمت تا متأخرانی چون جواد اسحاقیان به این موضوع اندیشیده‌اند و در مورد ریشه و پیشینه فرهنگی قصه‌های هزارویک‌شب سخن به میان آورده‌اند.

نکته دیگری که ذهن این پژوهشگران را به خود مشغول کرده، تاریخ تألیف این کتاب است. از آنجایی که این کتاب در طول زمان، مدام تغییر کرده است و بخشی از داستان‌های آن در کشورهای مختلف زاده شده، پیدا کردن تاریخ تألیف هسته اصلی‌اش دغدغه بیشتر متقدمان بوده است. در نهایت، «دانشمندان به یاری ملاحظات مبتنی بر تاریخ تطبیقی تمدن‌ها، کهن‌ترین بخش هزارویک‌شب را متعلق به قرن چهارم هجری (دهم میلادی) دانسته‌اند. قسمت اعظم داستان‌های هزارویک‌شب به مرور در مکان‌ها و زمان‌های مختلف و در فاصله میان قرون ۴ تا ۱۰ هجری (دهم تا شانزدهم میلادی) ساخته و پرداخته شده‌اند (ستاری، ۱۳۶۸: ۹۹).»

بعضی از این پژوهش‌ها، راهگشا و در حکم منابع اصلی و مرجع هستند و برخی دیگر در حد ارائه خلاصه‌ای از تحقیقات متقدمان باقی مانده‌اند. از بین ۱۰۰ اثر بررسی شده ۱۳ اثر در این زیرگروه جای می‌گیرند.

این آثار به شکل چند بُعدی و از زوایای مختلف هزارویک‌شب را تحلیل کرده و به ابعاد مختلف آن توجه داشته‌اند. این گروه، در دو زیرگروه طبقه‌بندی شده‌اند:

- الف- پژوهش‌های ریشه (۷ اثر) ب- تحلیل‌های مروری یا تکراری (۶ اثر)

۲-۱-۱-۲. پژوهش‌های ریشه

زیرگروه اول آثار برجسته و فاخری از بزرگانی چون ستاری، رابرت ایروین، علی‌اصغر حکمت، دیوید پینالت و ... هستند که تک‌تک آن‌ها ابعاد و جوانب مختلف ساختاری، محتوایی، ریشه‌شناسی و تأثیرگذاری ادبی هزارویک‌شب را بررسی کرده‌اند. ذکر این نکته لازم است که در اغلب این آثار، تحلیل‌های ذکر شده در لابه‌لای اظهار نظرها در موضوعات مختلف پنهان است و گاه به اندازه خود هزارویک‌شب چندلایه و هزارتو محسوب می‌شوند. درحالی‌که اگر موضوعات مختلف این آثار فاخر دسته‌بندی شده بودند، پژوهشگران متأخر با نظم ذهنی و در مسیری سهل‌تر می‌توانستند به قلمروهای ناشناخته پژوهشی وارد شوند. بخشی از مشابهت‌ها و تکرار مکرراتی که در پژوهش‌ها دیده می‌شود، نتیجه همین امتزاج مطالب و موضوعات مختلف در پژوهش‌های مادر است.

در کتابی با عنوان بررسی و تحلیل داستان‌های هزارویک‌شب نوشته حمیلا چرنگ (۱۳۹۲)، ویژگی‌های مختلف هزارویک‌شب به شکل دسته‌بندی شده ارائه شده‌اند. مسأله فهرست‌بندی و توجه به زیرعنوان‌ها که فقدان در آثار متقدمان موجب سردرگمی خواننده و پژوهشگر می‌شود، در این اثر به‌خوبی رعایت شده و همین نظم، باعث می‌شود که خواننده بتواند هر ویژگی و مؤلفه‌ای را که از هزارویک‌شب به دنبال آن می‌گردد، به سادگی بیابد.

۲-۱-۱-۲. پژوهش‌های مروری و تکراری

ذیل این دسته به آثاری برخورد کردیم که از نظر موضوعی به آثار مادر شباهت داشتند. با بررسی‌های بیشتر متوجه شدیم که این آثار «پژوهش‌های مروری یا تکراری» هستند؛ ولی چون موضوع آن‌ها مشترک با پژوهش‌های مادر است، آن‌ها را در این طبقه قرار دادیم. در واقع، این آثار ذیل و پیوست پژوهش‌های مادر محسوب می‌شوند. اغلب پژوهشگران این آثار نوآوری و نکته جدیدی برای عرضه نداشته‌اند و صرفاً مطالب قدیمی را بازگو کرده‌اند. در این بین، کتاب بوطیقای نو و هزارویک‌شب از جواد اسحاقیان (۱۳۹۶) تا حدی متفاوت است. خواننده، با دیدن عنوان کتاب تصور می‌کند که قرار است در فهرست با مؤلفه‌های سازنده بوطیقای هزارویک‌شب روبه‌رو شود، ولی با تحلیل چند حکایت و شگردهای قصه‌پردازی آن‌ها از زوایای مختلف روبه‌رو می‌شود. در واقع، کتاب مورد نظر مجموعه مقالاتی است که از ۱۴ مقاله موجود در آن، هفت مقاله تحلیل محتوایی با رویکرد روان‌شناختی و نقد کهن‌الگویی از بعضی حکایت‌ها هستند و مقالات دیگر هم تحلیل‌هایی ساختاری، تطبیقی و همه‌جانبه از برخی حکایت‌ها می‌باشند که در کنار هم جمع‌آوری شده‌اند. البته ناگفته نماند که اگر شیوه کار به گونه‌ای دیگر بود، این اثر می‌توانست به یک پژوهش مرجع و مادر تبدیل شود. اگر نویسنده مؤلفه‌های بوطیقای یافت شده را در فهرست اصلی طبقه‌بندی می‌کرد و بعد از آن به تحلیل و بررسی تک‌تک آن مؤلفه‌ها در حکایت‌های هزارویک‌شب می‌پرداخت، آن‌گاه نام بوطیقای نو و هزارویک‌شب برازنده آن اثر می‌بود؛ زیرا این مؤلفه‌ها، در سرتاسر هزارویک‌شب تکرار شونده هستند و در تمام حکایت‌ها قابلیت دارند که تحلیل و بررسی شوند.

۲-۱-۲. کلان‌دسته ساختاری - روایی

منظور از کلان‌دسته ساختاری -روایی پژوهش‌هایی است که نوع ساختار و روایت هزارویک‌شب را بررسی کرده‌اند. ساختار، شکل و صورت بیرونی اثر است. طرح مدور یا طرح درختی و قصه در قصه یکی از عناصر ساختاری شاخص در هزارویک‌شب است که مورد توجه بسیاری از پژوهشگران این حوزه قرار گرفته است.

از بین ۱۰۰ اثر بررسی شده ۲۳ پژوهش، ساختاری -روایی هستند که این آثار در ۵ زیرگروه طبقه‌بندی شده‌اند:

الف- ریخت‌شناسی براساس طبقه‌بندی پراپ (۴ اثر) ب- بازکاوی ترجمه‌های مختلف هزارویک‌شب (۴ اثر) ج- تحلیل شخصیت‌ها (۳ اثر) د- تحلیل‌های نشانه‌شناسانه (۳ اثر) ه- شگردهای ساختاری قصه‌پردازی که این زیر گروه خود به دو دسته تقسیم می‌شود: ۱- سطح کلان: که شگردهای داستانی را به طور عمده بررسی می‌کنند (۶ اثر) ۲- سطح خرد: که این شگردها را در یک یا چند حکایت مورد تحلیل قرار می‌دهند (۳ اثر)

۱-۲-۱-۲. ریخت‌شناسی براساس طبقه‌بندی پراپ

از آنجایی که تعداد زیادی از پژوهش‌ها، فقط به بررسی ساختار هزارویک‌شب از منظر پراپ پرداخته بودند، ما این پژوهش‌ها را در یک زیرگروه قراردادیم. از بین چهار مقاله بررسی شده در این زیر گروه، مقاله «ریخت‌شناسی هزارویک‌شب» از محبوبه خراسانی (۱۳۸۳) که خلاصه‌ای از کتاب درآمدی بر ریخت‌شناسی هزارویک‌شب (۱۳۸۷) ایشان است؛ از نظر زمانی تقدم دارد. به گونه‌ای که می‌توان گفت: مقاله «بررسی حرکات‌های داستانی» جواد اصغری و زینب قاسمی اصل (۱۳۹۱)، متأثر از آن است.

اثر بعدی موجود در این زیرگروه، مقاله «نقش و کارکرد داستانی قهرمانان شریان و یاریگران در حکایت‌های هزارویک‌شب» (۱۳۹۹) است. تقابل‌های دوگانه یکی از عناصر سازنده ساختار هزارویک‌شب است. تقابل میان خیر و شر، انس و جن، صداقت و فریب، اسلام و غیر اسلام، عقل و عشق، فقر و ثروت و دیگر تقابل‌ها در سرتاسر این اثر موج می‌زنند. در این مقاله تقابل قهرمان و شریر و ویژگی‌ها و کارکردهای داستانی این دو شخصیت توصیف و تحلیل شده است. در نتیجه این پژوهش آمده که در جلد اول هزارویک‌شب بیشتر قهرمانان، شریان و یاریگران از نوع انسان هستند. البته قید «بیشتر» آمار و نتیجه دقیق را به خواننده ارائه نمی‌دهد. این شکل از نتیجه‌گیری باعث می‌شود خواننده نتواند از یافته‌ها بهره‌وری کافی و علمی - تخصصی داشته باشد.

۱-۲-۲. بازکاوی ترجمه‌های مختلف هزارویک‌شب

از آنجایی که هزارویک‌شب موجود ترجمه است، بررسی ساختار ترجمه‌های موجود حایز اهمیت است. یکی از مسایل علاقه‌مندان به مطالعه در رویارویی با اثری که چندین مترجم آن را ترجمه کرده‌اند، این است که کدام ترجمه رساتر و شیواتر است و ضمن وفاداری به اصل اثر، توانسته یک اثر هنری بدیع بیافریند؟ درباره ترجمه‌های مختلف هزارویک‌شب از عربی به فارسی دو مقاله ترجمه طسوجی و اقلیدی را با هم مقایسه کرده‌اند. در مقاله «نقد و تعدیلات ساختاری در ترجمه طسوجی و اقلیدی» (۱۳۹۴)، نوشته شهرام دلشاد و مهدی مسبوق، دو ترجمه از چهار منظر تعدیلات کلامی، خطابی، بلاغی و آوایی بررسی شده‌اند. مبنای این بررسی نظریه مقصدگرایانی چون لادمیرال است. نویسندگان در پایان این پژوهش به این نتیجه رسیده‌اند که طسوجی بیش از اقلیدی به تعدیلات ساختاری روی آورده و ترجمه او شیواتر و رساتر است.

در بررسی دیگری که مقایسه بین این دو ترجمه در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تطبیقی دو ترجمه از هزارویک‌شب» (۱۳۹۹) صورت گرفته است، ترجمه اقلیدی به نثر فارسی معیار امروز نزدیکتر دانسته شده و به همین دلیل، نسبت به ترجمه طسوجی که متعلق به دوره قاجار است، فهم آن راحت‌تر است. در این مقاله علت اصلی تفاوت این دو ترجمه تفاوت نسخه اساس‌هایی بوده که مترجمان از آن‌ها استفاده کرده‌اند. نسخه اساس طسوجی ظاهراً نسخه بولاق ۱ و نسخه اساس اقلیدی بولاق ۲، کلکته و بروسلاو بوده است. علاوه بر این، اقلیدی ترجمه‌های فرانسوی و انگلیسی را هم از نظر گذرانده بوده و این مسأله بر نوع ترجمه او اثر گذاشته است.

به طور کلی نویسندگان این پژوهش امتیازات زیادی برای ترجمه اقلیدی برشمرده‌اند؛ از جمله این که امکان بررسی‌های اعتقادی و اندیشگانی پدیدآورندگان داستان‌ها در متن او بیشتر فراهم است و همچنین، توجه بسیار او به توصیف، پیرنگ و عناصر داستانی باعث شده حکایت‌ها در ترجمه‌اش طولانی‌تر و با فضا سازی بیشتری دیده شوند.

در زیرگروه بازکاوی ترجمه‌های مختلف هزارویک‌شب دو مقاله دیگر وجود دارند که نگارندگان هر دو شهرام دلشاد و مهدی مسبوق هستند. آن‌ها در یکی از این دو مقاله، با عنوان «بررسی مقابله‌ای فرایند حذف یا آنتروپی در ترجمه‌های فارسی هزارویک‌شب» (۱۳۹۵)، فرایند حذف را در ترجمه‌های طسوجی، اقلیدی و مرعشی‌پور بررسی کرده‌اند. آن‌ها متن طسوجی را جذاب‌تر دانسته‌اند، چون از فرایند حذف برای کاستن حجم اشعار و دیگر بخش‌ها بیشتر بهره جسته و متنی فشرده‌تر از متن اصلی پدید آورده است. درحالی که اقلیدی کمتر از حذف استفاده کرده و حتی اشعار سخیف و آزاردهنده را نیز ترجمه کرده است و مرعشی‌پور حد وسطی را بین روش طسوجی و اقلیدی برگزیده؛ البته زبانش، جذابیت و زیبایی زبان طسوجی را ندارد.

مقاله دیگرشان با عنوان «بازکاوی ترجمه عبداللطیف طسوجی از داستان بنیادین هزارویک‌شب براساس الگوی ژانر نه لادمیرال» (۱۳۹۵) که به همراه صلاح‌الدین عبدی نگاشته‌اند، در واقع، تکرار مکررات است و بیشتر مطالب آن با پژوهش قبلی‌شان «نقد و تعدیلات ساختاری...» هم‌پوشانی دارد. البته هر سه این مقاله‌ها نتایجشان احتمالی است و آمار و ارقام دقیقی ارائه نداده‌اند.

لازم به ذکر است که ترجمه هنریه ترجمه ناقصی است که چون محدوده مورد بررسی ما تا سال ۱۴۰۰ بوده، به آن نپرداختیم. این ترجمه بعد از سال ۱۴۰۰ به چاپ رسیده است و متعاقباً پژوهش‌هایی که در مورد آن صورت گرفته است هم، خارج از محدوده مطالعاتی ماست. اما در بین جستجو‌ها به پژوهش مفیدی درباره مقایسه ترجمه هنریه و طسوجی برخورد کردیم که به ذکر نام آن برای ادامه این مطالعات توسط پژوهشگران آتی بسنده می‌کنیم: «هزارویک‌شب هنریه ترجمه خراسانی بزنجردی مقایسه تطبیقی ساختمان روایی حکایت‌ها با ترجمه عبداللطیف طسوجی» (رک. دری، ۱۴۰۱: ۹۴).

۲-۱-۲-۳. تحلیل شخصیت‌ها

عناصر داستانی، ذیل بررسی‌های ساختاری قرار می‌گیرند؛ به همین دلیل ما تحلیل شخصیت‌ها را هم در کلان‌دسته ساختاری - روایی جاگذاری کرده‌ایم. با این که درکل، شخصیت‌پردازی در قصه‌های عامیانه قوی و پرمایه نیست، پژوهشگران بسیاری حتی در پژوهش‌های مادر نیز، به تحلیل شخصیت‌ها پرداخته‌اند. هرچند که می‌بینیم شخصیت‌های هزارویک‌شب یا تیپ شخصیتی هستند یا شخصیت کنشی.

در بخش تحلیل شخصیت‌ها یک کتاب و دو مقاله بررسی شده‌اند. در کتاب مورد بررسی، علی‌رغم عنوان کتاب، تحلیل و دسته‌بندی شخصیت‌های هزارویک‌شب (۱۳۹۵)، خواننده، با تحلیل و طبقه‌بندی شخصیت‌ها مواجه نمی‌شود. نویسنده در این اثر بسیار سطحی عمل کرده و فقط خلاصه‌ای از کتاب‌های تحلیلی از هزارویک‌شب، رابرت ایروین و افسون شهرزاد جلال ستاری ارائه داده است.

دو مقاله این بخش، هر دو بررسی موردی انجام داده‌اند؛ یعنی هر کدام یک حکایت را مد نظر قرار داده‌اند و شخصیت‌های همان حکایت را تحلیل و بررسی کرده‌اند. مقاله «ریخت‌شناسی شخصیت‌های حکایت علاءالدین ابوشامات از هزارویک‌شب بر مبنای الگوی شاخص و وضعیت» (۱۳۹۶)، یک بررسی علمی و دقیق روی جزء به

جزء شخصیت‌های حکایت علاالدین انجام داده‌است. البته این مقاله برگرفته از رسالهٔ دکتری پژوهشگر است و در رسالهٔ ایشان تمام شخصیت‌های هزارویک‌شب در سطحی وسیع و گسترده ریخت‌شناسی شده‌اند. «شخصیت‌ها براساس شاخص‌هایی چون نام، جنس، خلق‌و‌خو، فرجام و... با توجه به وضعیت‌هایی که برای آن‌ها تعریف شده، با هم ارتباط معناداری را شکل می‌دهند و از شکل‌ها و ویژگی‌های محدود و مشخصی پیروی می‌کنند. (رحیم‌خانی سامانی، ۱۳۹۵: ۱۱۴)». به طور مثال، شاخص نام در وضعیت‌های مختلف: با نام، با لقب، با نام و لقب، با شغل، با توضیح یا نسبت بررسی شده است و در پایان بررسی، اطلاعات کیفی به اطلاعات کمی تبدیل شده‌اند؛ یعنی مشخص شده است که چند شخصیت بی‌نام بوده‌اند؟ یا چند شخصیت با نام و لقب به خواننده معرفی شده‌اند؟ و... مقاله «تحلیل نشانه‌شناختی شخصیت‌ها در حکایت‌های هزارویک‌شب در بیشتر مواقع و مخصوصاً در این حکایت، عربی واژه‌ها دارد. اسامی شخصیت‌ها در حکایت‌های هزارویک‌شب در بیشتر مواقع و مخصوصاً در این حکایت، هدفمند انتخاب شده‌اند و رمز گونه خواننده را در فهم پیام داستان یاری می‌کنند. به طور مثال، در این حکایت دو نام «قضی فکان» و «کان ما کان» کاملاً هدفمند انتخاب شده‌اند و خواننده را به یکی از مضامین پرتکرار هزارویک‌شب، یعنی «تقدیرگرایی» رهنمون می‌شوند. «داستان‌های قضا و قدری، احساسی از خوف همراه با نوعی حیرت ایجاد می‌کنند. انسان هم نظمی را می‌بیند و هم کاملاً نمی‌بیند. ما، درست در برابر خیال خود چیزی را قرارداده‌ایم که همیشه عقل را سرگردان ساخته است. بسیاری از این داستان‌ها در زمرهٔ ژانر شگفت قرار می‌گیرند که خواننده امر فراطبیعی را در آن‌ها می‌پذیرد و باور می‌کند» (حری، ۱۳۹۶: ۱۸۷). تسلیم در برابر مشیت و تقدیر الهی در بخش‌های زیادی از هزارویک‌شب از جمله این حکایت، به طور مستقیم و غیر مستقیم، به خواننده توصیه می‌شود.

۲-۱-۲-۴. تحلیل‌های نشانه‌شناسانه

تحلیل‌های نشانه‌شناسانه یکی از رویکردهای جدیدی است که در سال‌های اخیر بسیار زیاد به آن پرداخته شده است و در مورد همهٔ متون ادبی، آثاری در این حوزه وجود دارد؛ از جمله دربارهٔ هزارویک‌شب. در بخش تحلیل‌های نشانه‌شناسانه سه مقاله مورد بررسی قرار گرفته‌اند. از این سه مقاله، مقاله «تحلیل نشانه‌شناسی فرایند داستان‌سرایی هزارویک‌شب از نظام تقابل تا تطابق» (۱۳۹۹) مقاله‌ای بسیار راهگشاست. اگر کسی بخواهد روایت و نظام گفتمانی روایی موجود، در هزارویک‌شب را به طور خلاصه درک کند، با خواندن این مقاله کاملاً به هدف خویش می‌رسد. در این پژوهش گام‌به‌گام تحلیل شده است که چگونه نوع روایت‌پردازی و گفتمان موجود در هزارویک‌شب رابطهٔ تقابلی شهرزاد و شهریار را به رابطهٔ تطابقی و عاطفی تبدیل می‌کند. نویسندگان بر این باورند که این الگو و نوع روایت‌پردازی هزارویک‌شب در جامعهٔ امروز کارایی دارد. بدین‌گونه که افراد جامعه برای رفع مشکلات ارتباطی‌شان می‌توانند با تغییر نظام گفتمانی از حالت کنشی - تجویزی به حالت القایی، گفتگوی موازی و فعال داشته باشند تا تنش‌ها کمتر شود و روابط عاطفی و احساسی محکم‌تری شکل بگیرد.

مقالهٔ دوم «بررسی نشانه‌شناختی کارکرد انگیزشی گفته‌پردازی در هزارویک‌شب از میرایی تا نامیرایی» (۱۳۹۷) است. نقطهٔ اشتراک این مقاله با مقالهٔ پیشین در این است که در اینجا هم تمرکز بر گفته‌پردازی و کارکرد القایی آن است. گفته، در این گفتمان، تولیدکننده است و گفته‌پرداز، در روند گفته‌پردازی‌اش، با استفاده از تکرار و تلقین در نهایت سامانهٔ ارزشی و عقیدتی جدیدی را در هم گفته‌پرداز ایجاد می‌کند.

مقاله آخر این بخش، مقاله «نشانه‌شناسی فرهنگی هسته بنیادین هزارویک‌شب براساس متون هم‌ریخت» (۱۴۰۰) است که با کنار هم قرار دادن هزارویک‌شب، *اعجوبه و معجوبه*، *بختیارنامه و طوطی‌نامه*، به این نتیجه رسیده است که هزارویک‌شب خاستگاه کاملاً ایرانی دارد. این نویسندگان اثر دیگری هم دارند که در گروه تطبیقی قرار گرفته است. البته ناگفته نماند که همین مقاله هم می‌تواند در گروه تطبیقی مورد بررسی قرار بگیرد، ولی چون رنگ و بوی از نشانه به معنا رسیدن داشت، در این زیرگروه جای گرفت.

۲-۱-۲-۵. شگردهای ساختاری قصه‌پردازی

در بخش پایانی این گروه، شگردهای ساختاری قصه‌پردازی یا در سطح کلان یا در سطح یک یا چند حکایت مورد بررسی قرار گرفته‌اند. اهداف این دسته از پژوهش‌ها که همگی به جز دو مورد کتاب، مقاله‌های علمی پژوهشی هستند، این بوده که خواننده بتواند بیشتر ویژگی‌های ساختاری هزارویک‌شب را بشناسد.

در بخش خرد، این هدف، با تحلیل یک تکنیک یا شگرد ساختاری در یک یا دو حکایت صورت گرفته است. در بخش کلان، با دو دسته اثر مواجه می‌شویم: دسته اول سعی دارند وجوه روایتی و ویژگی‌های روایی و روند قصه‌گویی را برایمان شرح دهند و دسته دوم با ارائه طبقه‌بندی‌هایی در مورد شیوه‌های آغاز و پایان داستان‌ها، تحلیل ساختاری مکرر و حیلۀ زنان، طبقه‌بندی و ریشه‌یابی داستان‌های عاشقانه و منبع‌شناسی اشعار هزارویک‌شب سعی کرده‌اند که در بخش‌های مختلف ظرفیت‌های هزارویک‌شب را حتی‌الامکان با آمار و ارقام و اطلاعات کمی به ما بشناسانند تا بدین‌وسیله قدمی در کشف بیشتر این هزارتو برداشته باشند.

در مقاله «نگاهی به شگردهای حکایت درونه‌ای در هزارویک‌شب» (۱۳۹۷) موتیف‌های پسر بازرگان، گورستان، دروغ‌گویی، خبرهای بد زنجیره‌ای و حسادت زنانه به عنوان موتیف‌های پرتکرار معرفی می‌شوند. شگردهای تعلیق، شکاف آگاهانه و موتیف آشنا، شگردهایی هستند که نه تنها در این پژوهش، بلکه در بیشتر پژوهش‌های مرتبط با هزارویک‌شب بررسی شده‌اند. «رویاری با چیزها و حوادثی که سبب آن‌ها روشن نیست، تعلیق و انتظار به وجود می‌آورد. تعلیق متضمن کنجکاوی است و در اینجا است که بُعد اخلاقی تجزیه و تحلیل ساختاری پیرنگ و شخصیت‌های داستان نمایان می‌گردد.

هزارویک‌شب، احساسی از دنیایی هزارتو به انسان می‌دهد که به واسطه تعلیق و انتظار و کنجکاوی، در آن به پیش رانده می‌شود، اما همیشه، با این درک طنزآمیز که هرگز در دنیای واقعی سازواری کامل میان رویدادها وجود ندارد. چیزها و اتفاقات را عجیب دانستن، به معنی داشتن چنین درکی است. باید با شکیبایی انکشاف تدریجی، علل چیزهایی را که خود را به ما عجیب می‌نمایانند، پذیرفت و آن‌ها را با حیرت و شگفتی، خوشامد گفت و دگرگون ساخت. همچنان که هزارویک‌شب با موفقیت با تبدیل آن‌ها به سرگرمی چنان می‌کند (هوانسیان، صباغ، ۱۳۹۰: ۵۵). شکاف آگاهانه یا نقطه کور همان وقفه‌هایی است که خواننده در وسط داستان با آن روبه‌رو می‌شود. به طور مثال، ذهن و تخیل مخاطب درگیر می‌ماند که چرا از سه دختر صحبت شد، ولی دختر سوم حکایتش را بازگو نکرد و همین شکاف، شگردی برای جلب توجه خواننده و توجه بیشتر او به ادامه داستان است.

موتیف آشنا همان چیزی است که پینالت از آن به عنوان «واژه راهنما» یاد می‌کند. «واژه راهنما به طور معمول، مضمون یا بن‌مایه مهمی را در یک داستان مشخص بیان می‌کند و تکرار آن مسجل می‌کند که آن مضمون به تدریج، خود را بر توجه خواننده تحمیل خواهد کرد.» (پینالت، ۱۳۸۹: ۲۸).

مقاله آخر این بخش: «طبقه‌بندی و ریشه‌یابی داستان‌های عاشقانه هزارویک‌شب با رویکرد نقد ساختارگرایی تکوینی لوسین گلدمن» (۱۳۹۳) مثل مقاله قبلی با وجود بیان مسأله خوب و دقیق، در نتیجه‌گیری خواننده را بلا تکلیف رها کرده است.

۲-۱-۳. کلان‌دسته تطبیقی - مقایسه‌ای

هزارویک‌شب یک اثر فرامرزی است که فقط به مرزهای ایران محدود نمی‌شود. مطالعات تطبیقی بسیاری، مخصوصاً به تبعیت از مکتب آمریکایی، در مورد این اثر انجام شده است. معمولاً پژوهشگران یک یا چند داستان از هزارویک‌شب را با داستان یا داستان‌هایی از نویسندگان دیگر سرزمین‌ها تطبیق داده‌اند. این تحلیل‌ها در حوزه‌های مختلف محتوایی، ساختاری یا روایی است. منشأ و خاستگاه این پژوهش‌ها تأثیرپذیری ادیبان در سراسر جهان از هزارویک‌شب است. چرایی و علت این تأثیرپذیری همواره ذهن بسیاری از پژوهشگران را به خود مشغول داشته است. «فرانسویان و سپس دیگر ملت‌های اروپایی، در سراسر قرن هجدهم، از این گنجینه گران‌بها استقبال کردند. چون همه آسیا را از دیوارهای چین گرفته تا کناره‌های دریای مدیترانه، در آن بازمی‌یافتند و بدین‌وسیله با دورنمایی از زندگی مردم این کشورها و نیز با افسون‌ها و طلسم‌ها و جادوهای آنان آشنا می‌شدند.» (حدیدی، ۱۳۷۳: ۱۰۰). از ۱۰۰ اثر بررسی شده، ۲۳ پژوهش، تطبیقی است که این پژوهش‌ها در دو زیرگروه طبقه‌بندی شده‌اند: ۱- تحلیل‌های تطبیقی (۱۹ اثر) ۲- تحلیل‌های مقایسه‌ای (۴ اثر).

۲-۱-۳-۱. تحلیل‌های تطبیقی

از آنجایی که تحلیل‌های تطبیقی حوزه وسیعی را به خود اختصاص می‌دهند، در اینجا شاخص‌ترین‌ها را دسته‌بندی کرده‌ایم و مورد تحلیل و بررسی قرار داده‌ایم:

الف) بررسی آثاری که از شیوه داستان‌پردازی هزارویک‌شب تأثیر پذیرفته‌اند: (داستان‌هایی با طرح درختی: روش قصه در قصه) مثل فرانکشتاین مری‌شلی که در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل و بررسی حضور عناصر شرقی در فرانکشتاین مری‌شلی» (۱۳۹۹)، مورد بررسی قرار گرفته است؛ یا مثنوی خموش خاتون که در مقاله «بررسی تطبیقی و بینامتنی مثنوی خموش خاتون و هزارویک‌شب» (۱۳۹۴)، تودرتو بودن روایات آن مشابه با هزارویک‌شب معرفی شده است.

ب) پژوهش‌هایی که آثاری با محوریت قصه‌گویی زنان را با یکدیگر مقایسه کرده‌اند: مثل هفت‌پیکر نظامی که در مقاله «بررسی تطبیقی داستان‌های هزارویک‌شب با داستان هفت‌پیکر نظامی» (۱۳۹۳) آمده: در هر دو، زنان برای شاه در فضای اندرونی و خلوت‌خانه قصه می‌گویند.

ج) پژوهش‌هایی که بن‌مایه‌های پرتکرار هزارویک‌شبی را در دیگر آثار مورد تحلیل و بررسی قرار داده‌اند. مثل عناصر جادویی موجود در داستان‌های هری‌پاتر یا رگه‌هایی از فرهنگ عامه مثل نذر کردن در الهی‌نامه عطار که در مقالات «مقایسه تطبیقی عناصر جادویی هزارویک‌شب و داستان‌های هری‌پاتر» (۱۳۹۳) و «مقایسه دو حکایت از الهی‌نامه عطار و هزارویک‌شب با توجه به ساختار غنایی و شیوه تأثیرپذیری ادبیات عرفانی از ادبیات عامه» (۱۳۹۸) به تفصیل بررسی شده‌اند.

۲-۱-۳-۲. تحلیل‌های مقایسه‌ای

از بین تمام این پژوهش‌ها، فقط یک مقاله با عنوان «التبرالمسبوك فی نصیحت الملوك غزالی مأخذ چند حکایت از هزارویک‌شب» (۱۳۹۷) به تأثیرپذیری هزارویک‌شب از اثری دیگر اشاره کرده است و بقیه پژوهش‌ها همگی بر تأثیرگذاری این اثر بر دیگر آثار متمرکز هستند.

ما ۴ پژوهش تطبیقی در حوزه زنان را در بخش تحلیل‌های محتوایی مرتبط با زنان قراردادیم. در نتیجه، پژوهش‌های این کلان‌دسته را درباره ۲۳ کاربرد موجود جمع‌بندی می‌کنیم.

منظور از تحلیل‌های مقایسه‌ای، پژوهش دو اثر هم‌زمان است. مثلاً مقاله «بررسی تطبیقی داستان‌های هزارویک‌شب با داستان هفت‌پیکر نظامی» چون هر دو اثر از یک زبان و یک فرهنگ مشترک هستند، در دسته مطالعات مقایسه‌ای جای می‌گیرد.

۲-۱-۴. کلان‌دسته محتوایی

به طور کل، وقتی به تحلیل اتفاقات و چیستی و ماهیت قصه‌ها مثل کهن‌الگوها و دگردیسی شخصیت‌ها می‌پردازیم، به تحلیل محتوایی آن اثر پرداخته‌ایم.

محتوا، مضمون و درون‌مایه اثر است. وقتی بن‌مایه‌هایی مثل عجایب‌نگاری‌ها (گروتسک‌نگاری)، جادوگری و طلسم، پندها و آموزش‌های عبرت‌انگیز اخلاقی و برعکس توصیف‌های اروتیک و بی‌پروا تحلیل و بررسی می‌شوند، در واقع، محتوای اثر بررسی شده است.

از بین ۱۰۰ اثر بررسی شده، ۳۰ اثر در این دسته جای گرفته است که این آثار در ۵ زیرگروه طبقه‌بندی شده‌اند: الف-تحلیل‌های روان‌شناختی و کهن‌الگویی (۷ اثر) ب-تحلیل بن‌مایه‌ها و درون‌مایه‌ها (۷ اثر) ج-موضوع زنان (۱۲ اثر) د-دگردیسی و پیکرگردانی (۳ اثر) ه-زیبایی‌شناسی (۱ اثر).

البته ۸ پژوهش در کلان‌دسته‌های تطبیقی، ساختاری-روایی و بینارشته‌ای بررسی شدند که به مطالعات حوزه زنان ارتباط دارند و بر آن‌ها را ذیل موضوع زنان برشماریم.

۲-۱-۴-۱. تحلیل‌های روان‌شناسی و کهن‌الگویی

در کلان‌دسته تحلیل‌های محتوایی بیش از هر چیز با تحلیل‌های کهن‌الگویی و روان‌شناسانه روبه‌رو هستیم. در سال‌های اخیر رویکرد اسطوره‌شناسی به متون ادبی تحت‌تأثیر روان‌شناسی اسطوره‌گرای یونگ رونق بسیاری داشته و هزارویک‌شب هم از این منظر بی‌نصیب نمانده است. در تمام این موارد، یک حکایت، از منظر روان‌شناسی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. به جز مقاله «از آگاهی تا آگاهانه زیستن براساس داستان‌های هزارویک‌شب آرای فردریش هگل» (۱۳۹۵) که در این مقاله، علاوه بر روان‌شناسی، گاهی رنگ و بوی فلسفه نیز به مشام می‌خورد و پژوهش فقط روی یک حکایت مشخص صورت نگرفته، بلکه در کل اثر، فرایند تبدیل دانستگی به آگاهانه زیستن بررسی شده است.

۲-۱-۴-۲. تحلیل بن‌مایه‌ها و درون‌مایه‌ها

زیرگروه دیگری که در این کلان‌دسته تعداد زیادی از مقالات را به خود اختصاص داده است، زیر گروه تحلیل بن‌مایه‌ها و درون‌مایه‌هاست. طبیعتاً وقتی یک اثر از همه چیز سخن می‌گوید، ذهن پژوهشگر را وامی‌دارد تا بتواند موضوعات و درون‌مایه‌های آن را تحلیل و دسته‌بندی کند. در این زیرگروه هفت مقاله جا دارد که به موضوعات

طلسم و جادو، جن، موسیقی، ژانر وهمناک و ادبیات فانتستیک، آموزه‌های اخلاقی و اجتماعی و روایت‌های مطایبه‌آمیز توجه کرده‌اند.

۲-۱-۴-۳. موضوع زنان

موضوع دیگری که به دلیل استقبال پژوهشگران در یک زیرگروه مستقل قرار گرفته، موضوع «زنان» است. زن در هزارویک‌شب مثل ستون برای خانه است. شهرزاد و قصه‌گویی او و زنانی که در قصه‌ها از آن‌ها سخن می‌گویند، موضوعاتی هستند که پژوهشگران سه مقاله را بر آن داشته است تا دربارهٔ انگاره‌های جنسیتی، چاره‌گری زنان و حتی نام زنان در هزارویک‌شب تحقیق و تفحص کنند.

پژوهش‌هایی که با موضوع زنان، صورت گرفته است، در چند شعبه، قابل تأمل است:

الف) مکر و حيله زنان: از ۱۱ پژوهش موجود، ۴ پژوهش بر این مسأله تعمق کرده‌اند که ریشهٔ مکر و حيله در زنان هزارویک‌شب چیست؟ به طور حتم مکر زیرمجموعه‌ای از تدبیر و چاره‌گری است. زنان در هزارویک‌شب برای فرار از موقعیت‌های خطرناک، حفظ زندگی زناشویی، تدبیر مسایل خانه و خانواده و ... مثل مردان، مجبور به چاره‌جویی می‌شوند و راه حل‌هایشان در بیشتر مواقع، رنگ و بویی از خدعه و نیرنگ به خود می‌گیرد. گویا در دنیای مردسالارانه راه دیگری جز مکر و فریب نمی‌یابند. این مکر و فریب‌ها به اشکال مختلف: با پوشیدن لباس مبدل، سحر و جادو و گاه دروغ و توطئه بروز و ظهور می‌یابد.

مقالهٔ «ریخت‌شناسی حکایت‌های عاشقانه بخش مکر زنان در هزارویک‌شب» (۱۳۹۴)، یک پژوهش دقیق علمی است، ولی استقلال ندارد. نویسنده در پی‌نوشت، خواننده را به کتاب دیگری ارجاع داده و آورده است که: «برای آشنایی با تعریف دامنهٔ ۳۱ خویشکاری پراپ و زیرمجموعه‌های هر کدام از آن‌ها و همچنین برای آشنایی با نشانه‌های اختصاری به کار رفته در تحلیل قصه‌ها به کتاب ریخت‌شناسی قصه‌های پریان ولادیمیر پراپ رجوع کنید». بی‌شک، بدون ارجاع به آن کتاب، فهم این مقاله و نتایج علمی‌اش ممکن نخواهد بود.

یک مقالهٔ دیگر در این بخش وجود دارد با عنوان «تحلیل داستان دلیله محتاله و علی زیبق از مجموعهٔ هزارویک‌شب بر مبنای الگوی کنشگران گرماس» (۱۳۹۳) نوشتهٔ نجمه دری و حسین قربانی، در این مقاله حيله و نیرنگ یک کنشگر فعال معرفی شده است؛ البته نه فقط در سطح همین حکایت، بلکه در کل هزارویک‌شب، این کنشگر بودن حيله، مخصوصاً از طرف زنان، پرتکرار است.

مطلب مهم دیگری که در این مقاله ما را به فهم بیشتری از ساختار اثر رهنمون می‌شود، این است که در هزارویک‌شب و به طور خاص در این حکایت، بیش از آن‌که شخصیت‌پردازی وجود داشته باشد، حادثه‌جویی و کنشگری به چشم می‌خورد و جریان قصه‌ها را پیش می‌برد. گویا شخصیتی وجود ندارد و این فقط کنش‌ها و ماجراها هستند که عناصر پیش‌برندهٔ روایت محسوب می‌شوند. به همین دلیل است که «تودوروف، هزارویک‌شب را ادبیات گزاره‌ای می‌خواند؛ زیرا در آن همیشه بر خبر یک گزاره تکیه می‌شود، نه مبتدا و فاعل آن (اسحاقیان، ۱۳۹۶: ۱۵۶)».

نکتهٔ کلیدی دیگر این است که تمام این کنش‌ها و کنشگرها در هزارویک‌شب تحت لوای گفتمان دینی شکل گرفته است و به همین دلیل، در این حکایت و حکایت‌های دیگری مثل حکایت سندباد بحری و سندباد بری، کنشگر فعال و ابریارگر خدای متعال است.

ب) نقش اجتماعی زنان: زنان در هزارویک‌شب نقش‌ها و موقعیت‌های اجتماعی مختلفی دارند. زنان دانشمند، زنان درمانگر، زنان تاجر، ملکه، مادر، زنان مدیر و مدبر، زنان فاسد، زنان صالحه و... پژوهشگران را بر آن داشته‌اند تا به بررسی نقش‌زن در هزارویک‌شب بپردازند و حتی داستان‌هایی را که حضور زنان در آن‌ها پررنگ است، با هزارویک‌شب مقایسه کنند.

ج) شأن و مقام زن: در هزارویک‌شب شهرزاد می‌کوشد به شهریار ثابت کند همه زن‌ها بد نیستند. همان‌گونه که همه مردان پاک و منزّه نیستند. اثبات این مدعا به وسیله قصه در جامعه مردسالار آن روزگار کار آسانی نیست و خواه‌ناخواه، نگاه جنسیتی در داستان‌ها رخ نموده است. به طور نمونه: از بین زنان بسیاری که در هزارویک‌شب وجود دارند، فقط یک‌پنجم آن‌ها دارای نام هستند. گویا جنس زن چندان ارزشمند نیست که حتماً هویت و نام مشخصی داشته باشد. این مسأله در مقالات «نگاره‌های جنسیتی در هزارویک‌شب» (۱۳۹۶) و «نام‌گزینی زنان در هزارویک‌شب» (۱۳۹۰) بررسی شده است.

۲-۱-۴-۴. دگردیسی و پیکرگردانی

موضوع و بن‌مایه دیگری که به دلیل توجه بیشتر پژوهشگران بدان، ما آن را در یک زیرگروه مستقل قرار داده‌ایم، بن‌مایه دگردیسی و پیکرگردانی است. دو مقاله از سه مقاله موجود در این زیرگروه پژوهش مشترکی است که مریم حسینی و سارا پورشعبان انجام داده‌اند. البته مقاله «دلایل پیکرگردانی در داستان‌های هزارویک‌شب» (۱۳۹۱) را می‌توان در بخش تحلیل‌های محتوایی کهن‌الگویی نیز جای داد که ما به دلیل اهمیت مقوله پیکرگردانی بر آن شدیم تا آن را به‌عنوان یک زیرگروه مستقل در نظر بگیریم. در مقاله «اسطوره‌های ترکیبی پیکرگردانی در هزارویک‌شب» (۱۳۹۱) از همین نویسندگان بهتر بود هر کدام از انواع اسطوره‌های ترکیبی اندازه‌گیری می‌شدند و بعد در نتایج، خواننده ارزیابی می‌کرد که کدام اسطوره ترکیبی بیشتر در هزارویک‌شب وجود دارد و چرا.

مقاله دیگر این زیرگروه با عنوان «کارکرد دگردیسی در روایتگری هزارویک‌شب» (۱۳۹۸)، هم‌پوشانی دارد با مقاله «دلایل پیکرگردانی» حسینی و پورشعبان. همین‌طور گویا نویسنده، مقاله «نقش طلسم و جادو و برخی صنایع غریبه در داستان‌های هزارویک‌شب» (۱۳۹۲) را از نظر گذرانده و از آن تأثیر پذیرفته است. در کل این مقاله، در بخش‌های زیادی، به یک خلاصه‌نویسی از کتاب دیوید پینالت شباهت داشت.

۲-۱-۴-۵. زیبایی‌شناسی

یکی از عناصر زیبایی‌شناسانه که در هزارویک‌شب نقش مؤثری دارد، تمثیل است. در مقاله‌ای با عنوان «بازتاب مثل و تمثیل و کارکرد آن در هزارویک‌شب» (۱۳۹۹)، با بررسی دقیق، درصد استفاده از تمثیل‌های توصیفی بیش از درصد تمثیل‌های روایی معرفی شده است.

۲-۱-۵. مطالعات بینارشته‌ای

در مطالعات بینارشته‌ای به تحلیل اثر از دو بُعد تخصصی به طور هم‌زمان می‌پردازیم. به عنوان مثال: وقتی موضوع پژوهش قصه‌درمانی باشد و تأثیر قصه برای درمان بیماری‌های مختلف روحی و روانی بررسی شود، هم تسلط بر حوزه ادبیات لازم است، هم حوزه روان‌شناسی. یا وقتی از قابلیت نمایشی و اجرایی داشتن قصه‌ها بحث می‌کنیم، هم باید به رشته سینما و تئاتر توجه داشته باشیم، هم به رشته ادبیات.

از بین ۱۰۰ اثر بررسی شده ۱۱ اثر مطالعات بینارشته‌ای انجام داده‌اند که این آثار را در ۲ دسته طبقه‌بندی کرده‌ایم:
الف- بینارشته‌ای ادبیات و هنر سینما و تئاتر (۱۰ اثر) ب- بینارشته‌ای ادبیات و تاریخ (۱ اثر)

۱-۵-۱-۲. بینارشته‌ای ادبیات و هنر سینما و تئاتر

در بخش مطالعات بینارشته‌ای کاملاً طبیعی و قابل پیش‌بینی بود که بیشترین پژوهش‌ها مرتبط با حوزه سینما و تئاتر باشند. ظرفیت‌های نمایشی و قابلیت به اجرا درآمد بسیاری از حکایت‌های هزارویک‌شب امری غیر قابل‌انکار و مورد تأیید و پذیرش تمام هزارویک‌شب‌شناسان داخلی و خارجی است. توصیف‌ها گاهی آن‌قدر نقاشی‌وار جزئیات صحنه‌ها، کاخ‌ها و تصاویر را برای ما ترسیم می‌کنند که هر ذهن خلاق و هنرمندی به هوس می‌افتد که آن‌ها را به روی صحنه نمایش بیاورد.

قبل از آن‌که به راه دور برویم و به اقتباس‌های نمایشی پازولینی و توفیق حکیم از هزارویک‌شب فکر کنیم، بهتر است همین‌جا در کشور خودمان به استقبال بی‌نظیر همه مردم از سریال خانگی شهرزاد دقت کنیم. تأثیرپذیری این سریال از هزارویک‌شب در دو مقاله «تطبیق شهرزاد داستانی با شهرزاد نمایشی» (۱۳۹۶) و «اقتباس مجموعه نمایشی شهرزاد از هزارویک‌شب براساس نظریه دادلی اندرو» (۱۳۹۸) تحلیل و بررسی شده است. در نتایج این مقالات، می‌خوانیم که اقتباس این سریال از هزارویک‌شب به شکل وام‌گیری بوده و الهام‌گونه و آزادانه است. حتی اگر اسم این وام‌گیری را نتوانیم اقتباس بگذاریم؛ اما تأثیرپذیری سریال از هزارویک‌شب امری انکارشدنی است.

اقتباس دیگری که در دو مقاله مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته، اقتباس‌های رضا کمال از هزارویک‌شب در نمایشنامه‌هایش است. حرم خلیفه هارون‌الرشید از رضا کمال و سفر هشتم سندباد از پرویز ناتل خانلری به عنوان اولین آثار اقتباسی از هزارویک‌شب معرفی و بررسی شده‌اند. در مورد تأثیر هزارویک‌شب بر نمایش و تئاتر (ر.ک. به ستاری، ۱۳۸۷: ۵۲).

۲-۵-۱-۲. بینارشته‌ای ادبیات و تاریخ

یک قصه تاریخی در صورت داشتن شرایطی خاص می‌تواند وارد حوزه افسانه شود. در مقاله «مطالعه تطبیقی حکایت شهر مس در بستر تاریخ و افسانه» (۱۴۰۰) شرایطی که قصه تاریخی شهر مس را به حوزه افسانه وارد کرده است، عبارتند از: شخصیت ممتاز و آبرآسان بودن موسی، فتوحات و لشکرکشی‌های فراوان، غرابت مغرب و اندلس و ناشناخته بودن آن و غنایم هنگفت فتح.

۳-۲. آسیب‌شناسی پژوهش‌های مورد بررسی

بررسی یک‌صد پژوهش انتخاب شده در این مقاله نشان می‌دهد که برخی حوزه‌های مطالعاتی مانند موضوع زنان و یا مسایل فنی مانند ساختار روایی داستان‌ها بیشتر مورد علاقه و توجه بوده و باعث پدید آمدن آثاری تکراری و مشابه بوده است. اگر بین پژوهش‌های مختلف یک حوزه ارتباط معنادار برقرار می‌شد، تمام ابعاد هزارویک‌شب به عنوان یک اثر ممتاز و متمایز، به شکل طبقه‌بندی شده و ساختارمند برای واکاوی و تعمق بیشتر در دسترس پژوهشگران قرار می‌گرفت. حال آن‌که در وضعیت موجود بسیاری از پژوهش‌ها تنها از یک زاویه محدود به شرح مسأله پرداخته‌اند و دیگر جنبه‌ها را نادیده گرفته‌اند.

همچنین، نکته مهم دیگر که آسیب‌پذیر بودن نتایج حاصله از برخی پژوهش‌ها را نشان می‌دهد مربوط به مقالاتی است که به صورت مطالعه موردی بوده است. این آثار تنها به یک یا چند داستان یا روایت خاص از هزارویک‌شب پرداخته‌اند و سایر داستان‌ها یا جنبه‌های مهم دیگر را نادیده گرفته‌اند. به گونه‌ای که به نظر می‌رسد انتخاب داستان‌ها نوعی مصادره به مطلوب را در پی داشته است و در اثر این انتخاب محدود و گزینش هدف دار، نتایجی به دست آمده که تصورات نادرستی را برکلیت اثر تحمیل می‌کند. برای یک تحلیل جامع و دقیق از هزارویک‌شب باید تمامی داستان‌ها و مضامین آن به طور متوازن مورد توجه قرار گیرند. هزارویک‌شب به دلیل تنوع داستان‌ها و شخصیت‌ها، به هم‌پیوستگی‌های بینامتنی قوی دارد. تمرکز بر روایت‌های خاص منجر به نادیده گرفتن این ارتباطات شده و تحلیل‌ها را محدود کرده است.

۳- نتیجه‌گیری

در میان ۱۰۰ اثر مورد بررسی مفیدترین و کاراترین پژوهش‌ها گروهی از آن‌هاست که به واکاوی خود اثر پرداخته و با مراجعه به متن ویژگی‌های بوطیقایی هزارویک‌شب را استخراج کرده است. در مرتبه بعدی، بعضی از پژوهش‌های تطبیقی و بینارشته‌ای بیانگر اهمیت جایگاه هزارویک‌شب در ادبیات ایران و جهان است و بسامد بالایی دارد.

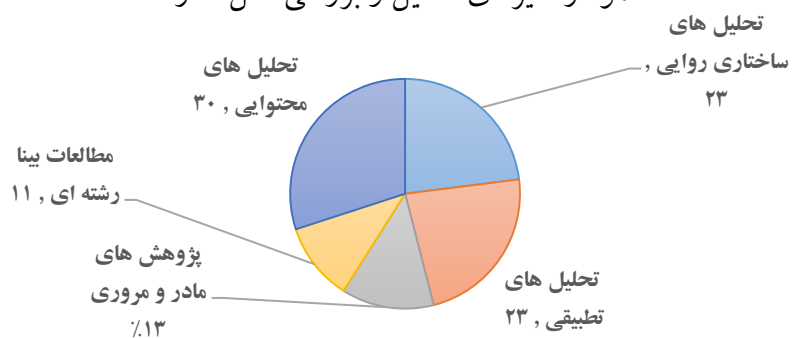
تمام پژوهش‌های ساختاری - روایی، محتوایی، بینارشته‌ای و تطبیقی قبل از شکل‌گیری‌شان وامدار بخش اصلی پژوهش‌های مادر هستند. پژوهشگران تمام این پژوهش‌ها، دست کم، یک یا دو اثر برجسته از بخش پژوهش‌های اصلی مادر را مطالعه کرده‌اند تا بتوانند شناختی کلی درباره هزارویک‌شب به دست آورند. در سال‌های اخیر همپای پژوهش‌های تطبیقی، پژوهش‌هایی در تحلیل ساختار هزارویک‌شب صورت گرفته است. این، بدین معناست که ذهن پژوهشگران، پیش از هر چیز، درگیر کشف ویژگی‌های ساختاری این اثر جهانی بوده است و پس از آن کنجکاو شده‌اند تا بدانند تأثیر این سبک داستان‌نویسی بر آثار دیگران به چه شکل و با چه ویژگی‌هایی بوده است.

کلان‌دسته تحلیل‌های محتوایی در سومین جایگاه از نظر فراوانی قرار دارد. در این بخش، بیش از هر مسأله‌ای، بن‌مایه‌ها و درون‌مایه‌های هزارویک‌شب واکاوی شده است. البته از آن جهت که در دهه‌های اخیر تحلیل‌های روان‌شناختی و کهن‌الگویی مورد علاقه پژوهشگران قرار گرفته است، این پژوهش‌ها نیز بسامدی برابر با تحلیل بن‌مایه‌ها و درون‌مایه‌ها دارد.

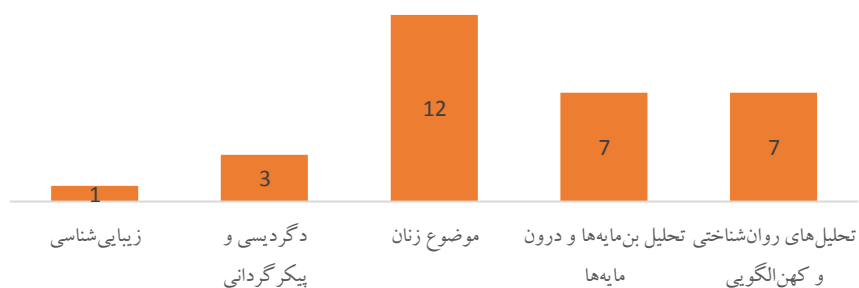
ظرفیت‌های نمایشی و قابلیت اجرا داشتن داستان‌های هزارویک‌شب باعث شده که در مطالعات بینارشته‌ای بیشترین پژوهش‌ها مربوط به حوزه سینما، تئاتر و نمایش باشد.

در بخش پژوهش‌های مروری و تکراری، از کلان‌دسته پژوهش‌های مادر، بعضی از پژوهش‌ها در حد خلاصه‌نویسی از پژوهش‌های مادر باقی مانده است که نبودشان هیچ ضربه‌ای به عرصه پژوهش وارد نخواهد کرد.

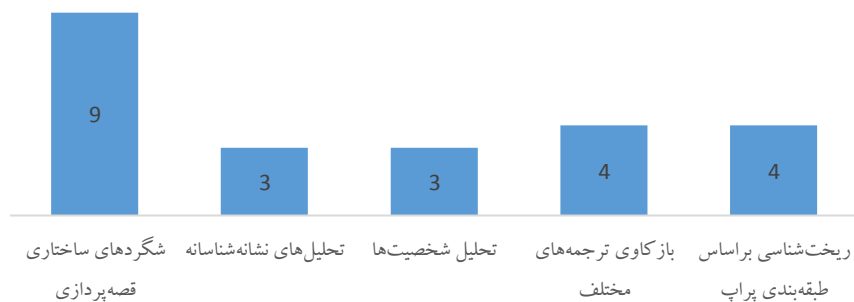
نمودار دایره‌ای تحلیل و بررسی کل آثار

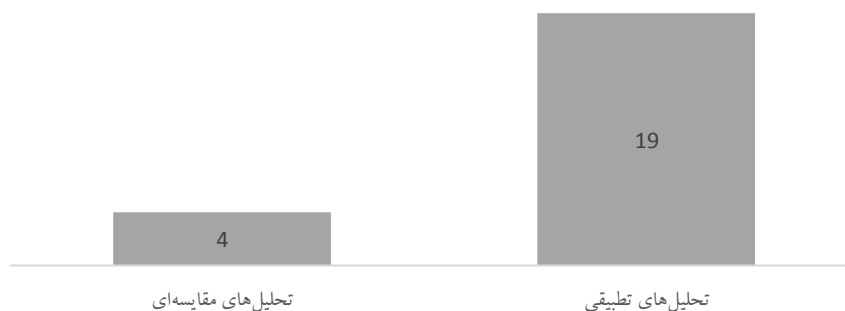
کلان دسته تحلیل محتوایی

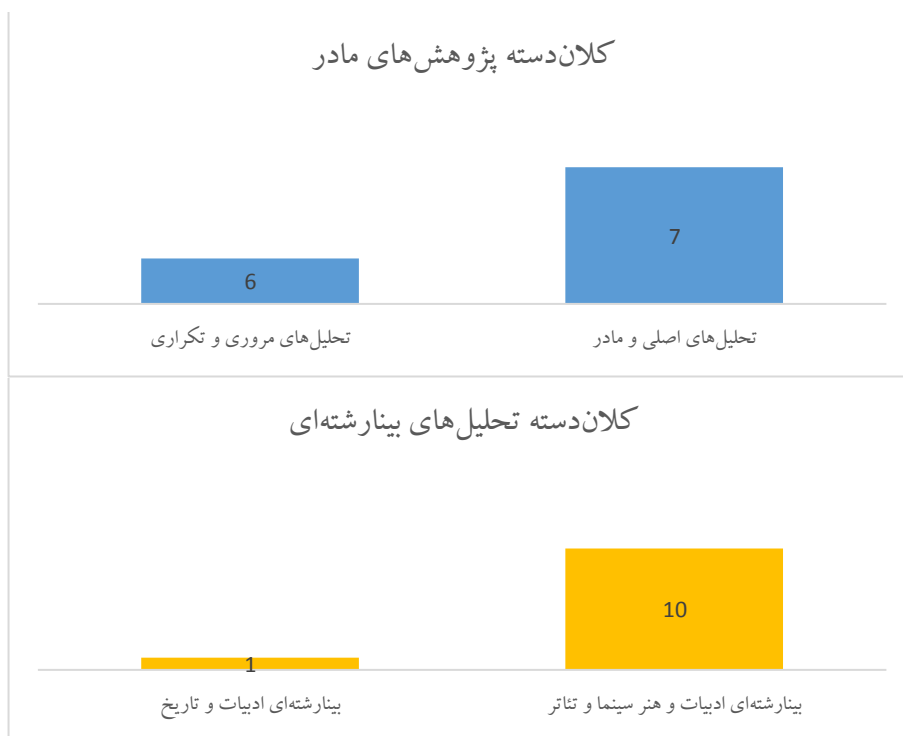

کلان دسته ساختاری روایی

کلان دسته تطبیقی

منابع

- اسحاقیان، جواد. (۱۳۹۶). بوطیقای نو و هزارویک شب. تهران: افراز.
- اسماعیلی، فاطمه و حسینی کازرونی، احمد و پرهیزکاری، مریم. (۱۳۹۶). «انگاره های جنسیتی در هزارویک شب». دهخدا. دوره ۹، شماره ۳۳، صص ۲۳۹-۲۶۲.
- اصغری، جواد و قاسمی اصل، زینب. (۱۳۹۱). «بررسی حرکت های داستانی در هزارویک شب با تکیه بر الگوی ریخت شناسی ولادیمیر پراپ». پژوهشنامه نقد ادب عربی. شماره ۴، صص ۲۹-۴۹.
- امیری، مژگان. (۱۳۹۵). «از آگاهی تا آگاهانه زیستن بر اساس داستان های هزارویک شب (آراء فردریش هگل)». نشریه فرهنگ مردم ایران. شماره ۴۶-۴۵، صص ۱۰۴-۷۷.
- پینالت، دیوید. (۱۳۸۹). شیوه های داستان پردازی در هزارویک شب. مترجم: فریدون بدره ای. تهران: هرمس
- حاجی آقا بابایی، محمدرضا و صالحی، نرگس. (۱۳۹۹). «بررسی تطبیقی دو ترجمه از هزارویک شب». فصلنامه پژوهش های ادبیات تطبیقی. صص ۶۹-۹۰.
- حجت، محمد و مهرابی زاده هنرمند. (۱۳۹۲). «نقش طلسم و جادو و برخی صنایع غریبه در داستان های هزارویک شب». نشریه ادب و زبان. صص ۱۰۵-۱۳۲.
- حدیدی، جواد. (۱۳۷۳). از سعدی تا آراگون. تهران: مرکز نشر دانشگاهی
- حری، ابوالفضل. (۱۳۹۳). کلک خیال/نگیز. تهران: نی
- حسینی، مریم و پورشعبان، سارا. (۱۳۹۱). «اسطوره های ترکیبی پیکرگردانی در هزارویک شب». فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره شناسی. شماره ۲۷، صص ۹۱-۱۳۳.
- حسینی، مریم و پورشعبان، سارا. (۱۳۹۱). «دلایل پیکرگردانی در داستان های هزارویک شب». فصلنامه متن پژوهی ادبی. شماره ۵۲، صص ۳۷-۶۴.

- حسینی، مریم و قدرتی، حمیده. (۱۳۹۰). «نام‌گزینی زنان در داستان‌های هزارویک‌شب». *فصلنامه متن‌پژوهی/ادبی*. شماره ۴۸، صص ۱۴۰-۱۱۱.
- حیدری، محمود. (۱۳۹۸). «اقتباس مجموعه نمایشی شهرزاد از هزارویک‌شب بر اساس نظریه دادلی اندرو». *فصلنامه علمی - پژوهشی نقد/ادبی*. شماره ۴۷، صص ۸۹-۱۱۵.
- خراسانی، محبوبه. (۱۳۸۳). «ریخت‌شناسی هزارویک‌شب». *فصلنامه پژوهش‌های ادبی*. شماره ۶، صص ۴۵-۶۶.
- خراسانی، محبوبه و حاج‌طالبی، شهلا. (۱۳۹۳). «بررسی تطبیقی داستان‌های هزارویک‌شب با داستان هفت‌پیکر نظامی». *فصلنامه علمی - تخصصی در‌دری*. شماره ۱۱، صص ۲۵-۳۸.
- دادبود، فاطمه و بشیرنژاد، حسن و شعیری، حمیدرضا. (۱۳۹۹). «تحلیل نشانه‌معناشناسی فرایند داستان‌سرایی هزارویک‌شب از نظام تقابل تا تطابق». *فصلنامه پژوهش‌های ادبی*. صص ۸۹-۱۱۰.
- دری، نجمه و عباسی، سید مهدی. (۱۳۹۳). «مقایسه تطبیقی عناصر جادویی هزارویک‌شب و داستان‌های هری‌پاتر». *نشریه ادبیات تطبیقی*. شماره ۱۱، صص ۱۶۰-۱۴۱.
- دری، نجمه و قربانی، حسین. (۱۳۹۳). «تحلیل داستان دلیله محتاله و علی زبیک از مجموعه هزارویک‌شب بر مبنای الگوی کنشگران گرماس». *فصلنامه پژوهش‌های ادبی*. صص ۷۳-۴۷.
- دری، نجمه و امیری، شبنم. (۱۳۹۹). «تحلیل و بررسی حضور عناصر شرقی در فرانکشتاین مری‌شلی». *نشریه ادبیات تطبیقی*. شماره ۲۳، صص ۱۳۱-۱۱۴.
- دری، نجمه. (۱۴۰۱). «هزارویک‌شب هنریه ترجمه خراسانی بزنجردی مقایسه تطبیقی ساختمان روایی حکایت‌ها با ترجمه عبداللطیف طسوجی». *فرهنگ مردم/ایران*. شماره ۷۱، صص ۸۷-۱۰۸.
- دلشاد، شهرام و ستاری، الهه. (۱۳۹۶). «تطبیق شهرزاد داستانی با شهرزاد نمایشی: مجموعه نمایش خانگی شهرزاد و تأثیرپذیری آن از هزارویک‌شب». *فصلنامه پژوهش‌های تطبیقی زبان و ادبیات ملل*. شماره ۸، صص ۴۱-۵۵.
- رحیم‌خانی‌سامانی، احمد و حکیم‌آذر، محمد و نیکخواه، مظاهر. (۱۳۹۶). «ریخت‌شناسی شخصیت‌های حکایت علاالدین ابوشامات از هزارویک‌شب بر مبنای الگوی شاخص و وضعیت». *متن‌شناسی/ادب فارسی*. شماره ۳، صص ۹۷-۱۱۸.
- رحیم‌خانی‌سامانی، احمد و حکیم‌آذر، محمد و نیکخواه، مظاهر. (۱۳۹۷). «التبر المسبوك فی نصیحه الملوك غزالی مأخذ چند حکایت از هزارویک‌شب». *کاوش‌نامه ادبیات تطبیقی*. شماره ۲۹، صص ۵۷-۸۲.
- رجبی، فرهاد و دلشاد، شهرام. (۱۴۰۰). «مطالعه تطبیقی حکایت شهر مس در بستر تاریخ و افسانه». *دوفصلنامه مطالعات تطبیقی فارسی - عربی*. شماره ۸، صص ۱۲۶-۱۰۷.
- رضازاده، راضیه و اشرف‌زاده، رضا و تقوی بهبهانی، مجید. (۱۳۹۸). «مقایسه دو حکایت از الهی‌نامه عطار و هزارویک‌شب با توجه به ساختار غنایی و شیوه تأثیرپذیری ادبیات عرفانی از ادبیات عامه». *دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه*. شماره ۲۷، صص ۱۶۵-۱۸۸.
- ریچاردجی، هوانسیان و صباغ، جورج. (۱۳۹۰). *هزارویک‌شب در ادبیات و جامعه اسلامی*. مترجم: فریدون بدره‌ای، تهران: هرمس
- زختاره، حسن. (۱۳۹۷). «بررسی نشانه‌معناشناختی کارکرد انگیزشی گفته‌پردازی در هزارویک‌شب از میرایی تا نامیرایی». *دوماهنامه علمی - پژوهشی جستارهای زبانی*. صص ۱۵۹-۱۳۹.
- ستاری، جلال. (۱۳۶۸). *افسون شهرزاد*. تهران: توس
- شاهمادیان، کامران و ابراهیمی، شایسته. (۱۳۹۳). «طبقه‌بندی و ریشه‌یابی داستان‌های عاشقانه هزارویک‌شب با رویکرد نقد ساختارگرایی تکوینی لوسین گلدمن». *کهن‌نامه ادب پارسی*. دوره ۵، شماره ۳، صص ۸۶-۶۷.

- طاهری، رضا و اسماعیل آذر، امیر و ذیرک، ساره. (۱۴۰۰). «نشانه‌شناسی فرهنگی هسته بنیادین هزارویک‌شب براساس متون هم‌ریخت». پژوهش‌های بین‌رشته‌ای ادبی. شماره ۶، صص ۱۸۹-۱۶۵.
- عباسی، سکیه. (۱۳۹۸). «کارکرد دگردیسی در روایت‌گری هزارویک‌شب». فصلنامه علمی کاوش‌نامه. شماره ۴۰، صص ۱۲۹-۹۷.
- لزگی، سید حبیب‌اله و منادی، افسانه. (۱۳۷۸). «نگاهی به نخستین اقتباس‌های نمایشی از هزارویک‌شب». مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان. شماره ۵۲، صص ۶۸-۵۷.
- محمدی رایگانی، شکوفه و حکیم‌آذر، محمد و خسروی، حسین. (۱۳۹۹). «بازتاب مثل و تمثیل و کارکرد آن در هزارویک‌شب». نشریه بهار ادب. صص ۱۰۶-۸۷.
- مرادیان قبادی، علی‌اکبر. (۱۳۹۷). «تحلیل نشانه‌شناختی شخصیت‌ها در حکایت ملک‌عمرنعمان». مجله زبان و ادبیات عربی. شماره ۱۸، صص ۲۷۸-۲۴۹.
- مسبوق، سیدمهدی و دلشاد، شهرام. (۱۳۹۴). «نقد و تحلیل تعدیلات ساختاری در ترجمه طسوجی و اقلیدی از هزارویک‌شب». فصلنامه مطالعات زبان و ترجمه. شماره سوم، صص ۷۵-۵۵.
- مسبوق، سیدمهدی و دلشاد، شهرام. (۱۳۹۵). «بررسی مقابله‌ای فرایند حذف یا آنتروپی در ترجمه‌های فارسی هزارویک‌شب». فصلنامه مطالعات زبان و ترجمه. شماره ۱، صص ۸۲-۵۷.
- مسبوق، سیدمهدی و دلشاد، شهرام و عبدی، صلاح‌الدین. (۱۳۹۵). «بازکاوی ترجمه عبداللطیف طسوجی از داستان بنیادین هزارویک‌شب براساس الگوی ژانر نه‌لادمیرال». دو فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش‌های ترجمه در زبان عربی. دوره ۶، شماره ۱۵، صص ۶۱-۴۱.
- مشهدی، محمدمامیر و گلشنی، مقداد. (۱۳۹۴). «ریخت‌شناسی حکایت‌های عاشقانه بخش مکر زنان در هزارویک‌شب برپایه نظریه روایی پراپ». کهن‌نامه ادب پارسی. شماره ۳، صص ۲۴-۱.
- معینی‌فرد، زهرا. (۱۳۹۴). «بررسی تطبیقی و بینامتنی مثنوی خموش خاتون و هزارویک‌شب». دو فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش‌های ادبیات تطبیقی. دوره ۳، شماره ۱، صص ۲۲۱-۱۹۱.
- میارنعمی، زیور. (۱۳۹۵). تحلیل و دسته‌بندی شخصیت‌های هزارویک‌شب. تهران: تیرگان
- سرمودی، زینب و جنگی قهرمان، تراب. (۱۳۹۹). «نقش و کارکرد داستانی قهرمانان، شیران و یاریگران در حکایت‌های هزارویک‌شب براساس نظریه پراپ». دو فصلنامه علمی - تخصصی زبان و ادبیات فارسی. دوره سوم، شماره ۵، صص ۱۰۷-۸۵.
- میکل، آندره. (۱۳۸۷). مقدمه بر هزارویک‌شب. مترجم: جلال ستاری. تهران: مرکز
- نوحی، نزهت. (۱۳۹۷). «نگاهی به شگردهای حکایت درونه‌ای در هزارویک‌شب». نشریه نثرپژوهی ادب فارسی. دوره ۲۱، شماره ۴۳، صص ۱۹۷-۱۷۷.

References

- Eshaqian, Javad. (۲۰۱۷). "New Poetics and the Thousand and One Nights". Tehran: Afraz. [In Persian]
- Esmaili, Fatemeh and Hosseini Kazeruni, Ahmad and Parhizkari, Maryam. (۲۰۱۷). "Gender Ideologies in the Thousand and One Nights". Dehkhoda. Volume ۹, Issue ۳۳, pp. ۲۶۲-۲۳۹ [In Persian]
- Asghari, Javad and Ghasemi-Asl, Zeinab. (۲۰۱۲). "A Study of Narrative Movements in the Thousand and One Nights Based on Vladimir Propp's Morphological Model". Journal of Arabic Literature Criticism. Issue ۴, pp. ۴۹-۲۹ [In Persian]

- Amiri, Mojgan. (۲۰۱۶). "From Consciousness to Conscious Living Based on the Tales of the Thousand and One Nights (Friedrich Hegel's Opinion)". *Iranian People's Culture Journal*. Issue ۴۵-۴۶, pp. ۱۰۴-۱۰۷ [In Persian]
- Pinault, David. (۲۰۱۰). "Stories-telling methods in One Thousand and One Nights". Translator: Fereydoun Badreh. Tehran: Hermes [In Persian]
- Haji Agha Babaei, Mohammad Reza and Salehi, Narges. (۲۰۱۹). "A comparative study of two translations of One Thousand and One Nights". *Quarterly Journal of Comparative Literature Research*. pp. ۶۹-۹۰ [In Persian]
- Hojjat, Mohammad and Mehrabizadeh Honarmand. (۲۰۱۳). "The role of talismans and magic and some strange crafts in the stories of One Thousand and One Nights". *Adab and Zaban Journal*. pp. ۱۰۵-۱۳۲ [In Persian]
- Hadidi, Javad. (۱۹۹۳). "From Saadi to Aragon". Tehran: University Publishing Center
- Hari, Abolfazl. (۲۰۱۳). *The Imaginary Trick*. Tehran: Ney [In Persian]
- Hosseini, Maryam and Pourshaban, Sara. (۲۰۱۲). "Combined myths of anthropomorphization in One Thousand and One Nights". *Quarterly Journal of Mystical and Mythological Literature*. Issue ۲۷, pp. ۱۳۳-۹۱ [In Persian]
- Hosseini, Maryam and Pourshaban, Sara. (۲۰۱۲). "Reasons for Morphology in the Stories of One Thousand and One Nights". *Quarterly Journal of Literary Textual Studies*. Issue ۵۲, pp. ۳۷-۶۴ [In Persian]
- Hosseini, Maryam and Ghodrati, Hamideh. (۲۰۱۱). "Naming Women in the Stories of One Thousand and One Nights". *Quarterly Journal of Literary Textual Studies*. Issue ۴۸, pp. ۱۴۰-۱۱۱ [In Persian]
- Heydari, Mahmoud. (۲۰۱۹). "Adaptation of the Play of Shahrzad from One Thousand and One Nights Based on Dudley Andrew's Theory". *Quarterly Journal of Literary Criticism*. Issue ۴۷, pp. ۱۱۵-۸۹ [In Persian]
- Khorasani, Mahboobeh. (۲۰۰۴). "Morphology of One Thousand and One Nights". *Quarterly Journal of Literary Research*. Issue ۶, pp. ۶۶-۴۵ [In Persian]
- Khorasani, Mahboobeh and Haj Talebi, Shahla. (۲۰۱۴). "A Comparative Study of the Tales of One Thousand and One Nights with the Tale of Haft Peykar Nezami". *Dar Dari Quarterly Scientific-Specialized Journal*. Issue ۱۱, pp. ۲۵-۳۸ [In Persian]
- Dadboud, Fatemeh and Bashirnejad, Hassan and Shairi, Hamid Reza. (2019). "Semiotic Analysis of the Storytelling Process of One Thousand and One Nights from the System of Opposition to Accordance". *Quarterly Journal of Literary Studies*. pp. 89-110. [In Persian]
- Dari, Najmeh and Abbasi, Seyed Mehdi. (2014). "Comparative Comparison of the Magical Elements of One Thousand and One Nights and the Harry Potter Stories". *Journal of Comparative Literature*. No. 11, pp. 160-141. [In Persian]
- Dari, Najmeh and Ghorbani, Hossein. (2014). "Analysis of the Story of Dalilah Mothaleh and Ali Zibaq from the Collection of One Thousand and One Nights Based on the Model of Garma's Actors". *Quarterly Journal of Literary Studies*. pp. 47-73. [In Persian]
- Dari, Najmeh and Amiri, Shabnam. (2019). "Analysis and Study of the Presence of Eastern Elements in Maryashley's Frankenstein". *Journal of Comparative Literature*. Issue 23, pp. 131-114. [In Persian]
- Dari, Najmeh. (1401). "One Thousand and One Nights, Translated by Khorasani Bezanjardi: A Comparative Comparison of the Narrative Structure of the Tales with Abdul Latif Tasuji's Translation". *Iranian Folklore*. Issue 71, pp. 108-87. [In Persian]
- Delshad, Shahram and Sattari, Elahe. (2017). "Comparing the Fictional Shahrzad with the Dramatic Shahrzad: Shahrzad's Home Play Collection and Its Influence from One Thousand and One Nights".

- Quarterly Journal of Comparative Studies in Language and Literature of Nations. Issue 8, pp. 55-41 [In Persian]
- . Rahimkhani-Samani, Ahmad and Hakim-Azar, Mohammad and Nikkhah, Mazahar. (2017). "Morphology of Characters in the Tale of Aladdin Abu Shamat from One Thousand and One Nights Based on the Index Pattern and Situation". Persian Literature Textology. Issue 3, pp. 118-97. [In Persian]
- Rahimkhani Samani, Ahmad and Hakim Azar, Mohammad and Nikkhah, Mazahir. (2018). "Al-Tabar al-Masbuk fi Nasih al-Muluk al-Ghazali, a source of some stories from One Thousand and One Nights". Kawsehnamah of Comparative Literature. No. 29, pp. 82-57. [In Persian]
- Rajabi, Farhad and Dilshad, Shahram. (2011). "A comparative study of the story of the city of copper in the context of history and legend". Bi-Quarterly Persian-Arabic Comparative Studies. No. 8, pp. 126-107. [In Persian]
- Rezazadeh, Razieh and Ashrafzadeh, Reza and Taghavi Behbahani, Majid. (2019). "A comparison of two stories from Attar's Ilahinamah and One Thousand and One Thousand and One Nights with regard to the lyrical structure and the way mystical literature is influenced by popular literature". Bi-Monthly Culture and Popular Literature. No. 27, pp. 188-165. [In Persian]
- Richardji, Hovhannisyan and Sabbagh, George. (2011). "One Thousand and One Nights in Islamic Literature and Society". Translator: Fereydoun Badrei, Tehran: Hermes [In Persian]
- Zakhtare, Hassan. (2018). "A Semiotic Study of the Motivational Function of Saying in One Thousand and One Nights from Mortality to Immortality". Bimonthly Scientific-Research Journal of Linguistic Essays. pp. 139-159. [In Persian]
- Sattari, Jalal. (1989). "The Spell of Shahrzad". Tehran: Toos Shahmradian, Kamran and Ebrahimi, Shayesteh. (2014). "Classification and Root Finding of the Love Stories of One Thousand and One Nights with the Approach of Lucien Goldman's Formative Structuralism Criticism". Kohnnameh Adab Parsi. Volume 5, No. 3, pp. 86-67. [In Persian]
- Taheri, Reza and Esmaeil Azar, Amir and Zirak, Sara. (1400). "Cultural Semiotics of the Basic Core of One Thousand and One Nights Based on Homomorphic Texts". Interdisciplinary Literary Research. Issue 6, pp. 189-165. [In Persian]
- Abbasi, Sakineh. (2019). "The Function of Metaphor in the Narrative of One Thousand and One Nights". Kavashnameh Scientific Quarterly. Issue 40, pp. 129-97. [In Persian]
- Lezgi, Seyed Habibollah and Manadi, Afsaneh. (1999). "A Look at the First Dramatic Adaptations of One Thousand and One Nights". Journal of the Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan. Issue 52, pp. 57-68. [In Persian]
- Mohammadi Raigani, Shokofeh and Hakim Azar, Mohammad and Khosravi, Hossein. (2019). "Reflection of Parable and Allegory and Its Function in One Thousand and One Nights". Bahar Adab Journal. pp. 106-87. [In Persian]
- Moradian Ghobadi, Ali Akbar. (2018). "Semiotic Analysis of Characters in the Story of King Omar Nu'man". Journal of Arabic Language and Literature. Issue 18, pp. 278-249. [In Persian]
- Masbouq, Seyyed Mehdi and Delshad, Shahram. (2015). "Criticism and Analysis of Structural Modifications in the Translation of One Thousand and One Nights by Tasuj and Eqlid". Journal of Language and Translation Studies. Issue 3, pp. 55-75. [In Persian]
- Masbouq, Seyyed Mehdi and Delshad, Shahram (2016). "A Comparative Study of the Process of Deletion or Entropy in Persian Translations of One Thousand and One Nights". Journal of Language and Translation Studies. Issue 1, pp. 82-57. [In Persian]
- Masbouq, Seyyed Mehdi and Delshad, Shahram and Abdi, Salahuddin. (2016). "Review of Abdul Latif Tasouji's translation of the basic story of One Thousand and One Nights based on the model of Jean-René Ladmiral". Two Quarterly Scientific-Research Journals of Translation Studies in Arabic. Volume 6, Issue 15, pp. 41-61. [In Persian]
- Mashhadi, Mohammad Amir and Golshani, Miqdad. (2015). "Morphology of the Love Stories of the Women's Trickery Section in One Thousand and One Nights Based on Propp's Narrative Theory". Kohnnameh Adab Parsi. Issue 3, pp. 1-24. [In Persian]

- Moeinifard, Zahra. (2015). "A Comparative and Intertextual Study of the Masnavi of Khamush Khatun and One Thousand and One Nights". *Two Quarterly Scientific-Research Journals of Comparative Literature Studies*. Volume 3, Issue 1, pp. 191-221. [In Persian]
- Miyar Naimi, Zivar. (2016). "Analysis and Classification of Characters in One Thousand and One Nights". Tehran: Tirgan [In Persian]
- Sarmadi, Zeinab and Jangi Ghahraman, Torab. (2019). "The Role and Narrative Function of Heroes, Villains and Helpers in the Tales of One Thousand and One Nights Based on Propp's Theory". *Bi-Quarterly Scientific-Specialized Journal of Persian Language and Literature*. Volume 3, Issue 5, pp. 107-85. [In Persian]
- Michel, Andre. (2008). "Introduction to One Thousand and One Nights". Translator: Jalal Sattari. Tehran: Markaz Nohi, Nezhat. (2019). "A Look at the Techniques of Internal Tale in One Thousand and One Nights". *Journal of Prose Studies in Persian Literature*. Volume 21, Issue 43, pp. 197-177. [In Persian]